

Віталій Іванович ПАВЛИКІВСЬКИЙ,
доктор юридичних наук, професор
(Національний аерокосмічний університет ім.
М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний
інститут», м. Харків)

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ У ПРОСТОРІ В КОНТЕКСТІ РОЗПАЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ, РЕГІОНАЛЬНОЇ, РАСОВОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ ВОРОЖНЕЧІ ТА НЕНАВИСТІ¹

Метою статті є дослідження чинного законодавства у сфері кримінально-правового забезпечення охорони рівноправності громадян від дискримінації та розповсюдження мови ворожнечі. Встановлено, що розпалювання національної, етнічної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, особливо в умовах доступу до широкої аудиторії за допомогою мас-медіа є однією з найнебезпечніших форм людської поведінки, які провокують в майбутньому вчинення ще більш небезпечних злочинів, зокрема розв'язування агресивної війни, геноцид та інші протиправні посягання.

На підставі аналізу міжнародно-правових норм та національного законодавства із запобігання дискримінації встановлено наявність суттєвих обмежень у застосуванні ст. 161 КК України стосовно розпалювання мови ворожнечі та ненависті проти української нації

¹ Статтю підготовлено на виконання проекту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. номер 2022.01/0204), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

вчинюваного іноземцями та особами без громадянства поза межами території України, у тому числі з використанням медіа.

Запропоновані зміни в чинне кримінальне законодавство сприятимуть уникненню наявних на сьогодні прогалин та дозволять забезпечити належну кримінально-правову охорону рівноправності громадян та захист від розповсюдження в медіа мови ворожнечі та ненависті.

Ключові слова: кримінальний закон, кримінальна відповідальність, дискримінація, розповсюдження ворожнечі та ненависті, медіа, простір, дія кримінального закону.

Постановка проблеми. 01.04.2024 р. на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора опубліковано інформацію щодо повідомлення про підозру російській журналістці – головному редактору телеканалу Russia today Маргариті Симоньян. Останній, за версією слідства, інкриміновано посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, пропаганду війни, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників та публічні заклики до геноциду (ч. 2 ст. 110, ст. 436, ч. 3 ст. 436-2 та ч. 2 ст. 442 Кримінального кодексу України (далі – КК України)). Слід зазначити, що третій рік поспіль, журналісти пропагандистських каналів російської федерації, такі як М.Симоньян, В.Соловйов, Є.Кисельов та інші, користуючись своєю медійною популярністю на російському телебаченні, організують та беруть участь у проведенні телевізійних суспільно-політичних шоу за участі так званих політичних експертів. Під час проведення таких програм вони публічно закликають до фізичного знищення громадян України, дискримінації за національною ознакою, виправдовують збройну агресію РФ проти України, розпочату у 2014 році, глорифікують осіб, які її здійснюють, та закликають до геноциду української нації¹.

Мета статті – на підставі аналізу доктринальних положень, норм міжнародного права, а також чинного законодавства України у сфері кримінально-правового забезпечення охорони рівноправності громадян від дискримінації та розповсюдження мови ворожнечі дослідити питання підстав притягнення до кримінальної відповідальності представників медіа за вчинення вказаних правопорушень за межами території України та запропонувати шляхи вдосконалення кримінально-правових приписів, що передбачають відповідальність за порушення рівноправності громадян у чинному КК України.

Тема кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян є предметом дослідження у численних наукових публікаціях, підручниках з кримінального права та науково-практичних коментарях.

¹ Повідомлено про нову підозру головіреду пропагандистського Russia today, яка закликала «добити» жителів Західної України. Офіційний сайт. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-novu-pidozru-golovnomu-redaktoru-propagandistskogo-telekanalu-rt-yaka-zaklikala-dobiti-ziteliv-zaxidnoyi-ukrayini>.

Вагомий внесок у дослідження цієї теми зробили вітчизняні науковці, такі як: П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, О. О. Дудоров, Л. І. Заліханова, І. О. Зінченко, М. Й. Коржанський, В. В. Курафєєв, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. М. Панькевич, І. С. Смірнова, А. П. Тузов, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, С. С. Яценко та інші.

Виклад основного матеріалу. Розпалювання національної, етнічної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, особливо в умовах доступу до широкої аудиторії за допомогою мас-медіа є однією з найнебезпечніших форм людської поведінки. Про це свідчать норми кримінального закону, в якому кримінально караними визнаються як безпосередньо суспільно небезпечні дії спрямовані на заподіяння шкоди правам та свободам громадян, так і заклики до їх вчинення. Зокрема, ст. ст. 109, 110, 111-1, 161, 258-2, 295, 299, 436, 442 та низка інших заборонних норм КК України передбачають однією з форм суспільно небезпечного діяння публічні заклики до скоєння певної протиправної поведінки.

Зазначений висновок підтверджується не лише положеннями чинного законодавства України. Недалеке минуле наочно демонструє небезпеку того як діяльність мас-медіа з просування ідей панування, дискримінації та ненависті свідомо використовувалися задля розпалювання жорстоких конфліктів та воєн (геноцид єврейського народу під час Другої Світової війни або масовий геноцид 1994 р. у Руанді спровокований радіостанцією RTLM – Radio Television Libre des Mille Collines («Радіо Тисячі Пагорбів»)¹. Сучасна історія людства яскраво доводить кореляцію інтенсивності ненависницьких теле- радіо репортажів зі зростанням насильства². Як зазначено в рішенні Європейського суду з прав людини «Особливої уваги потребує розгляд публікацій поглядів представників тих організацій, які вдаються до насильства ..., адже засоби масової інформації можуть стати засобом поширення мови ворожнечі та розпалювання насильства»³.

Задля неповторення вказаних подій міжнародне співтовариство розробило загальнообов'язкові норми *erga omnes*⁴ з протидії масовій пропаганді війни, ненависті та дискримінації. Згідно із ч. 2 ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – МПГПП) будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом⁵.

¹ Журналістика Третього рейху. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2014/09/5/144541/>; Yanagizawa- Drott D. Propaganda and conflict: evidence from the Rwandan genocide. August 2014. URL: <http://qje.oxfordjournals.org/content/early/2014/08/21/qje.qju020>.

² Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. № 4 (41). 2016. С. 92.

³ Рішення у справі «Сурек та Оздемір [Sürek and Özdemir] проти Туреччини» (ЄСПЛ). № 23927/94 і 24277/94 (8 липня 1999 р.). § 63.

⁴ У. Коруц. Пропаганда війни в імперативних нормах і зобов'язаннях *erga omnes*. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 151.

⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Згідно зі ст. 4 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації всі держави-підписанти оголошують злочином всяке поширення ідей, оснований на расовій перевазі або ненависті, всяке підбурювання до расової дискримінації, а також усі акти насильства або підбурювання до таких актів, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження, а також подання будь-якої допомоги для проведення расистської діяльності, включаючи її фінансування¹.

Крім того, держави-учасниці оголошують протизаконними і забороняють організації, а також організовану і всяку іншу пропагандистську діяльність, які заохочують расову дискримінацію та підбурюють до неї. Як повідомляється в прес-релізі Ради Європи 17 травня Рада Європейського Союзу призупинила трансляцію в ЄС чотирьох медіа, що поширюють та підтримують російську пропаганду й загарбницьку війну проти України: «Голос Європы», «РИА Новости», «Известия» та «Российская газета»². Рада ЄС нагадала, що Росія бере участь у «систематичній міжнародній кампанії з маніпулювання ЗМІ та інформацією, втручання й серйозного спотворення фактів з метою виправдання та підтримки повномасштабної агресії проти України, а також посилення стратегії дестабілізації сусідніх країн, ЄС і його держав-членів». Трохи раніше, згідно з 9 пакетом санкцій, Рада ЄС вже ініціювала процес призупинення ліцензій на мовлення ще чотирьох російських ЗМІ: «НТВ»/«НТВ Мир», «Россия 1», «РЕН ТВ» та «Первый канал»³.

Доречно зазначити, що ще у 2015 році на підставі рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.01.2015 р., введеним в дію Указом Президента № 85/2015 від 14.02.2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року «Про надзвичайні заходи протидії російській загрози та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією»⁴, Кабінету Міністрів України за участю Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення було доручено вжити невідкладних заходів щодо припинення російської інформаційної агресії, здійснюваної з використанням іноземних та вітчизняних засобів масової інформації. З цього часу посилювалися заходи з припинення трансляцій російських каналів як розважального, так і інформаційного характеру на території України. Юридичну підтримку зазначеним діям висловив і Конституційний Суд України⁵.

¹ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text.

² Війна Росії проти України: ЄС заборонив трансляцію ще чотирьох медіа, пов'язаних із Росією. URL: <https://eunighbourseast.eu/uk/news/latest-news/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-yes-zaboronyv-translyacziyu-shhe-chotyroh-media-povyazanyh-iz-rosiyeyu/>.

³ ЄС остаточно схвалив 9-ий пакет санкцій проти Росії. Європейська правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/16/695102/>.

⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року «Про надзвичайні заходи протидії російській загрози та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією»: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/2015#Text>.

⁵ Рішення Конституційного Суду України № 3-р/2021 від 21 грудня 2021 року. Справа № 1-

Однак, як зазначалося нами у попередніх наукових розвідках, заборона трансляції телеканалів та окремих передач не позбавляє правоохоронні органи обов'язку з притягнення до відповідальності осіб винних у розпалюванні мови ворожнечі, пропаганди війни, а також не усуває наслідків продовжуваного впливу такої пропаганди безпосередньо на населення країни агресора¹.

Можливість продовження війни рф багато в чому залежить від підтримання військової агресії безпосередньо російським населенням, а також добровільним поповненням лав збройних сил держави агресора. Саме в цьому випадку на перший план виходить пропаганда, організована в ЗМІ ще на початку 2000 років, де російського мешканця «зомбують» з приводу помилковості виникнення та тимчасовості існування української держави, відсутності такої нації як українська, розпалюються національна, регіональна ворожнеча до всього українського. Безпосередньо ці заходи дозволили російській владі не тільки розпочати повномасштабну військову агресію у 2022 році, але й продовжувати отримувати підтримку з боку російського населення, незважаючи на жахливі втрати та поразки. Таким чином, необхідність протидії пропаганді ненависті та мові ворожнечі, в тому числі кримінально-правовими засобами є беззаперечною².

Що маємо на сьогодні в питанні кримінально-правового переслідування винних за розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, а також інших дій, пов'язаних з пропагандою війни, знищення українського народу та української держави? Відповідаючи на це запитання, слід зазначити про недооцінку з боку правоохоронних органів потенціалу кримінально-правової норми про порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками. Попередньо проведене нами дослідження судової практики за матеріалами вироків у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням статті 161 КК України на період з 2007 по 2023 рік підтверджує наявність певних правотворчих та правозастосовних проблем реалізації кримінально правового забезпечення рівноправності громадян. За вказаний період було винесено близько 20 вироків, з яких значна частина – розпалювання релігійної ворожнечі та образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями; 3 випадки – переслідування етнічної групи кримських татар; декілька випадків – приниження національної честі

252/2018(3492/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21#Text>.

¹ Ященко А. Розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті (проблеми суб'єктного складу та особливості кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України) // Протидія кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 27 жовтня 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 29.

² Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. № 4 (41). 2016. С. 90–97; Бурмагін О. Практика застосування національного законодавства у сфері протидії мові ворожнечі. 2017. 25 с.; Вишнякова А., Гордон Грегори С., Птащенко Д. Заклики до геноциду: притягнення пропагандистів до відповідальності. Міжнародний досвід та українське право: навч.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 136 с.

та гідності і лише 1 випадок поширення мови ворожнечі у ЗМІ¹. Таким чином констатуємо зосередженість правоохоронної системи на протидії розпалюванню ворожнечі лише на так званому «побутовому» рівні². У той же час, діяльність телеканалів «Russia Today», «Первый канал», «Россия-24», «Звезда» та інших, які розповсюджують атмосферу ненависті та ворожості, розпалюють національну ворожнечу навіть після початку повномасштабної війни у своїй більшості залишалася поза увагою нашої правоохоронної системи.

Доцільно зазначити, що більшість держав світу, у тому числі російська федерація ратифікували Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та мають відповідні зобов'язання перед міжнародним співтовариством щодо кримінальної заборони пропаганди війни, дискримінації тощо³. У той же час імплементація норм Конвенції в законодавство держави агресора за відсутності бажання самої держави застосовувати кримінальну відповідальність за розпалювання ненависті, а також заохочування до вчинення зазначених дій обумовлює постановку питання щодо необхідності застосування іншими країнами свого кримінального законодавства щодо вказаних осіб з метою захисту своїх національних інтересів.

Відповідно до ч. 1 ст. 161 КК України кримінально-караними визнаються умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності. Згідно тлумачного словника розпалювати означає викликати в кого-небудь стан нервового збудження; посилювати у кого-небудь якісь почуття, настрої, бажання; викликати наростання, розгортання, розвиток чого-небудь⁴. Таким чином, визначені у кримінальному законі дії слід розуміти як цілеспрямований вплив на невизначене коло осіб з метою створення атмосфери ненависті стосовно окремої групи людей за ознаками національної, регіональної, расової чи релігійної нетерпимості. Результатом такого впливу повинно стати не лише негативне відношення до представників такої групи людей з боку іншої

¹ Яценко А. Розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті (проблеми суб'єктного складу та особливості кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України) // Протидія кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 27 жовтня 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 29.

² Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає відповідальність (порівняльний аспект). *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2022. С. 50–51; Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

³ International convention on the elimination of all forms of racial discrimination. New York, 7 March 1966. URL: <https://web.archive.org/web/20200702084822/https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDGS/Volume%201/Chapter%20IV/IV-2.en.pdf>.

⁴ Словник. Портал української мови та культури. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>.

частини суспільства або окремої нації, раси тощо, але й створення підґрунтя для наростання, розвитку радикальних настроїв у суспільстві, пов'язаних з подальшою ескалацією, що може переростати у фізичне протистояння. Саме в цьому контексті важливою та небезпечною є роль медіа у формуванні та закріпленні у суспільній свідомості образу ворога, поширення мови ворожнечі та ненависті, про що свідчить законодавча заборона на поширення територією України висловлювань, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності (ст. 36 закону України «Про медіа»). Проблема протидії зазначеним явищам полягає також у тому, що мова йде про вчинення зазначених дій саме на території України. Зокрема, про це говорить пряма вказівка в законі України «Про медіа», а також роз'яснення основних принципів дії закону у просторі, визначених у ст. 6 КК України. На територію України вказує і формулювання назви статті 161 КК України де зроблено посилення саме на потерпілих-громадян як суб'єктів незаконного впливу з боку винної особи.

Тож впроваджені у 2022 році зміни до ст. 161 КК України не вирішують поставлених завдань та досягнення мети законопроекту з питань протидії пропаганді ненависті та ворожнечі, вчинюваної за межами України¹. По-перше, категорія регіональної відмінності громадян як підґрунтя розпалювання ворожнечі охоплюється попередньою редакцією статті в частині «інших ознак» і навряд чи потребує деталізації². По, друге, порушення питання про притягнення до кримінальної відповідальності іноземних громадян за розпалювання національної ворожнечі (ст. 161 КК України), як і деяких інших норм про відповідальність за поширення мови ненависті, зокрема пропаганди війни (ст. 436 КК України), публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109 КК України) ускладнюється недоліками чинного кримінального законодавства України щодо відповідальності іноземних громадян за вказані дії³. Відповідно до ст. 8 КК України притягнення іноземних громадян до кримінальної відповідальності за кримінальним кодексом України, які вчинили кримінальні правопорушення за межами України можливо лише в передбачених міжнародними договорами випадках або якщо вони вчинили передбачені КК України тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n7>.

² Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243501>.

³ Хавронюк М. Порушення рівноправності громадян залежно від регіональної належності: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-rivnopravnosti-gromadyan-zalezjno-vid-regionalnoyi-nalezhnosti-kryminalna-vidpovidalnist/>.

України або інтересів України. Враховуючи, що всі, вищеперераховані склади кримінальних правопорушень не є тяжкими або особливо тяжкими злочинами, за виключенням хіба, що злочину, передбаченого ч. 3 ст. 161 КК України, який є тяжким лише за наявності ознак вчинення протиправних дій організованою групою або у разі спричинення тяжких наслідків, реалізація кримінально-правових заходів за вказані діяння стосовно іноземних громадян неможлива¹.

З іншого боку наявність універсального принципу дії кримінального закону, відповідно до ст. 8 КК України має свої обмеження до застосування національного законодавства, в тому числі до дій, пов'язаних з пропагуванням насильства, дискримінації, розповсюдженням мови ворожнечі.

Наявність міжнародно-правових норм (конвенцій, декларацій, двох- або багатосторонніх договорів) ще не вказує на право держави застосовувати своє національне законодавство до дій, вчинених поза межами її юрисдикції. Саме для цього, в особливо значимих випадках держави зазначають можливість використання універсального принципу до конкретних суспільно небезпечних діянь, незалежно від місця їхнього вчинення та громадянства особи, що його скоює². Так, відповідно до ст. 5 Конвенції «Проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання» кожна держава-сторона вживає таких заходів, які можуть стати необхідними для встановлення її юрисдикції щодо злочинів, зазначених у статті 4, в тому числі у випадках коли жертва є громадянином цієї держави і якщо дана держава вважає це за доцільне. Крім того, ч. 3 ст. 5 прямо зазначає, що Конвенція не виключає здійснення будь-якої кримінальної юрисдикції згідно з внутрішнім законодавством. У випадку, коли держава-сторона, на території якої виявлено особу, що перебуває під її юрисдикцією, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4, у випадках, передбачених статтею 5, якщо вона не видає злочинця, передає дану справу своїм компетентним властям для судового переслідування (ст. 7 Конвенції).

Аналогічні положення містяться в Європейській конвенції «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 6), а також Конвенціях з протидії виготовленню підроблених грошей; легалізації (відмиванням) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом; незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин (їх аналогів) або зброї; викраденням повітряного судна. Інакше кажучи, особу винну у скоєнні цих діянь

¹ Яценко А. Розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті (проблеми суб'єктного складу та особливості кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України) // Протидія кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 27 жовтня 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 29–32.

² Вишнякова А., Гордон Грегори С., Птащенко Д. Заклики до геноциду: притягнення пропагандистів до відповідальності. Міжнародний досвід та українське право: навч.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. С. 41.

необхідно притягнути до кримінальної відповідальності незалежно від місця вчинення нею злочину і її громадянства, зрозуміло, якщо не виникнуть підстави екстрадиції. У такому випадку працює правило *aut dedere, aut punire* – або видай, або покарай.

Нагадаємо, відповідно до ст. 4 «Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» держави-учасниці оголошують злочином (*на своїй території* – авт.) всяке поширення ідей, оснований на расовій перевазі або ненависті, всяке підбурювання до расової дискримінації, а також усі акти насильства або підбурювання до таких актів, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження. Вказане положення, що аналогічне нормам, передбаченим у ст. 6 «Європейської конвенції «Про боротьбу з тероризмом» та ст. ст. 5, 7 Конвенції «Проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання», у зазначеній Конвенції відсутні. Це означає, що випадки розпалювання ненависті до української нації або держави України в іноземних медіа, спрямованих на аудиторію поза межами України не охоплюються територіальною юрисдикцією і призводять до безкарності у сфері розповсюдження мови ворожнечі. Таким чином, враховуючи особливу небезпечність расової дискримінації, а також значну роль медіа у цій сфері доцільним є розширення юрисдикції української держави на діяння, пов'язані з розпалюванням ненависті до українців у іноземних ЗМІ (перш за все, російських) за допомогою принципу екстериторіальності, з урахуванням вимог положень ст. 8 КК України.

Висновки. Чинне кримінальне законодавство України у сфері запобігання розповсюдженню пропаганди ненависті, війни стосовно дій вчинених іноземними представниками, в тому числі в медіа потребують вдосконалення.

Констатуємо, що чинна кримінально-правова норма, передбачена ст. 161 КК України, виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності іноземних громадян та осіб без громадянства за розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті у випадках вчинення вказаних дій за межами території України.

Враховуючи суспільну безпеку та результати для України розпалювання ненависті та ворожнечі представниками іноземних медіа за межами території України, необхідність притягнення до кримінальної відповідальності іноземних громадян та осіб без громадянства є беззаперечною.

Одним із способів подолання вищезазначених невідповідностей є доповнення ч. 3 ст. 161 КК України особливо кваліфікуючою ознакою – розпалювання ворожнечі та ненависті за допомогою або з використанням медіа.

Подібний до запропонованого підхід може бути запропонований також для вирішення проблем кримінальної відповідальності за публічні

заклики до пропаганди війни (ст. 436 КК України) з обов'язковим підвищенням ступеня суспільної небезпеки зазначеного діяння до рівня тяжкого злочину та насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ст. 109 КК України) в частині підвищення ступеня суспільної небезпеки зазначеного діяння до рівня тяжкого злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурмагін О. Практика застосування національного законодавства у сфері протидії мові ворожнечі. 2017. 25 с.
2. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243501>.
3. Вишнякова А., Гордон Грегори С., Птащенко Д. Заклики до геноциду: притягнення пропагандистів до відповідальності. Міжнародний досвід та українське право: навч.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 136 с.
4. Війна Росії проти України: ЄС заборонив трансляцію ще чотирьох медіа, пов'язаних із Росією. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-yes-zaboronyv-translyacziyu-shhe-chotyroh-media-povyazanyh-iz-rosiyeyu/>.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
6. ЄС остаточно схвалив 9-ий пакет санкцій проти Росії. Європейська правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/12/16/695102/>.
7. Журналістика Третього рейху. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2014/09/5/144541/>.
8. Ісакова Т. О. Мова ворожнечі як проблема українського інформаційного простору. *Стратегічні пріоритети*. № 4 (41). 2016. С. 90–97.
9. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
11. Повідомлено про нову підозру головному пропагандистському Russia today, яка закликала «добити» жителів Західної України. Офіційний сайт. Офіс Генерального прокурору. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-novu-pidozru-golovnomu-redactoru-propagandistskogo-telekanalu-rt-yaka-zaklikala-dobiti-ziteliv-zaxidnoyi-ukrayini>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n7>.

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року «Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією» : Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/2015#Text>.

14. Рішення Конституційного Суду України № 3-р/2021 від 21 грудня 2021 року. Справа № 1-252/2018(3492/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21#Text>.

15. Рішення у справі «Сурек та Оздемір [Sürek and Özdemir] проти Туреччини» (ЄСПЛ). № 23927/94 і 24277/94 (8 липня 1999 р.). § 63.

16. Словник. Портал української мови та культури. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>.

17. Смірнова І. С. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян, перелік «захищених ознак», за яких настає відповідальність (порівняльний аспект). *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2022. С. 48-55.

18. У. Коруц. Пропаганда війни в імперативних нормах і зобов'язаннях erga omnes. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 149–155.

19. Хавронюк М. Порушення рівноправності громадян залежно від регіональної належності: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-rivnopravnosti-gromadyan-zalezchno-vid-regionalnoyi-nalezhnosti-kryminalna-vidpovidalnist/>.

20. Яценко А. Розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті (проблеми суб'єктного складу та особливості кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України) // Протидія кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 27 жовтня 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 27–32.

21. International convention on the elimination of all forms of racial discrimination. New York, 7 March 1966. URL: <https://web.archive.org/web/20200702084822/https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-2.en.pdf>.

22. Yanagizawa- Drott D. Propaganda and conflict: evidence from the Rwandan genocide. August 2014. URL: <http://qje.oxfordjournals.org/content/early/2014/08/21/qje.qju020>.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2024

Vitaliy I. PAVLYKIVSKYI,
Doctor of Science in Law, Professor
(*National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine*)

Andrii M. IASHCHENKO,
Doctor of Science in Law, Professor
(*Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine*)

PECULIARITIES OF THE CRIMINAL LAW IN THE CONTEXT OF INCITEMENT TO NATIONAL, REGIONAL, RACIAL OR RELIGIOUS HATRED AND ENMITY¹

The purpose of the article is to study the current legislation in the field of criminal law protection of the equality of citizens against discrimination and the spread of hate speech. It has been established that inciting national, ethnic, racial or religious enmity and hatred, especially in the conditions of access to a wide audience with the help of mass media, is one of the most dangerous forms of human behavior that provokes the commission of even more dangerous crimes in the future, in particular, the unleashing of aggressive wars, genocide.

During the analysis of international legal norms and national legislation on the prevention of discrimination, the presence of significant limitations in the application of Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine regarding the incitement of hate speech and hatred against the Ukrainian nation committed by foreigners and stateless persons outside the territory of Ukraine, including in the media.

The proposed changes to the current criminal legislation will allow to avoid the gaps that exist today and will allow to ensure the criminal law protection of the equality of citizens and protection against the spread of hate and hate speech in the media.

Key words: *criminal law, criminal responsibility, discrimination, incitement of enmity and hatred, media, operation of criminal law.*

¹ The article was prepared within the framework of the project «Protection of Human Rights in the Concept of Transitional Justice: Ukrainian Model» (registration number 2022.01/0204), supported by the National Research Foundation of Ukraine.